

*Павло КІРПЕНКО,
кандидат історичних наук*

МІЖНАРОДНА СИТУАЦІЯ В ЄВРОПІ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА СРСР ДО Ї ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. Статтю присвячено міжнародній ситуації в Європі та зовнішній політиці СРСР до й після початку Другої світової війни. Автор статті стверджує, що спершу сталінське керівництво СРСР позитивно сприйняло фашистський режим у Німеччині. Гітлер теж заявляв, що німецький уряд готовий розвивати з Радянським Союзом дружні відносини. Однак така міждержавна симпатія була дуже крихкою та недовготривалою. Гітлер узяв на себе роль борця з комунізмом, прагнучи прихильності провідних держав Європи.

Російські науковці та державні діячі й досі уникають правди про зовнішньополітичну діяльність радянського керівництва в 1939–1940 роках. У цьому контексті професор Київського педагогічного інституту Анатолій Трубайчук, український історик і фахівець із міжнародних відносин, був першим у Радянському Союзі, хто, опираючись на глибокі наукові дослідження, почав у своїх працях і лекціях говорити правду про сутність радянської зовнішньої політики до й після початку Другої світової війни.

Автор наголошує, що слід продовжувати пошуки повної правди. Для цього треба відкрити всі архіви Росії та дати доступ до документів часів Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, зовнішня політика, Радянський Союз, Сталін, Німеччина.

Досвід свідчить: якщо держава прагне виправдати якісь дії в минулому, то це означає, що й тепер, і в майбутньому вона планує чинити так само. Конкретним прикладом такої позиції є спроби вибілити дії Радянського Союзу напередодні й на початку Другої світової війни. Навіть у найкращих наукових працях російські вчені захищають дії Радянського Союзу в ці роки. Сучасні автори нерідко повторюють тези, що домінували в історичній науці й політичній практиці Радянського Союзу [1]. Оцінки минулого, як свідчить життя, безпосередньо пов'язані з політичною практикою сучасності.

Упродовж 1929–1933 років Європа переживала важку світову економічну кризу. У Німеччині їй було поєднано з почуттям приниження, яке спричинила поразка в Першій світовій війні. Це успішно використала НСДАП – Націонал-соціалістична робітничка партія на чолі з Адольфом Гітлером. Вона сповідувала фашистську концепцію про богоданість, обраність арійської раси (німецької нації) та неповноцінність інших націй і народів. Їй протистояли досить потужні демократичні, антифашистські сили. Біда була в тім, що Комуністична партія Німеччини одержувала від Комуністичного інтернаціоналу в Москві (Комінтерн, що його створив Ленін у 1919 році) – фактично з Кремля – наказ боротись із соціалістичною партією. Це відіграло трагічну роль в історії Німеччини, а також Європи.

Хід подій був такий: протягом 1932 року в Німеччині п'ять разів відбувалися парламентські вибори. Фашисти здобули в Райхстазі значні позиції. За спиною Гітлера та його партії стояло 13 млн виборців.

30 січня 1933 року Президент Німеччини Пауль фон Гінденбург призначив Адольфа Гітлера Канцлером Німеччини, що відразу вплинуло на наступні парламентські вибори в березні 1933 року. Фашисти тиснули на людей, тож за них проголосували 17 млн 300 тис. виборців. Вони здобули 288 мандатів у парламенті – абсолютну більшість. На цих виборах ліві політичні сили дістали чималу кількість мандатів. Комуністи та їхні прихильники мали 81 мандат, соціалісти – 118 [2]. Але з ініціативи Сталіна ці сили були ворогами, боролись одна з одною та відкривали шлях Гітлерові.

24 березня 1933 року на першому засіданні парламентарів Третього Райху було ухвалено рішення про надання Канцлерові Німеччини Адольфу Гітлеру надзвичайних повноважень терміном на чотири роки. Коли було оголошено результати голосування, Гітлер повернувся в бік, де сиділи соціалісти, і вигукнув: «А тепер ви мені більше не потрібні!» [3].

Комуністи й соціалісти стали жертвами репресій. Їх кинули в концтабори, які вже почали будувати в Німеччині. Гітлерівський режим узявся за знищення євреїв.

Другого серпня 1934 року помер похилий Президент фон Гінденбург. Відразу після його смерті Гітлер видав указ, згідно з яким повноваження президента й канцлера було сконцентровано в руках однієї особи. Він став фюрером і райхсканцлером [4]. Німці підтримали репресивну внутрішню й агресивну зовнішню політику Гітлера.

Західні демократії по-різному відреагували на встановлення гітлерівського режиму в Німеччині. Значна частина керівної ланки у Великій Британії досить позитивно сприйняла прихід Гітлера до влади й вважала, що тепер ситуація в цій країні буде стабільнішою. Лідерами прихильників фашистської Німеччини були леді й лорд Астори. Таких самих поглядів дотримувався Прем'єр-міністр Британії в 1935–1937 роках Стенлі Болдвін, керів-

ники Міністерства закордонних справ Джон Саймон, Семюель Гор, лорд Галіфакс, що по черзі заступали один одного на цій посаді. Теоретиком поступок Німеччині був Невілл Чемберлен, що протягом 1937–1940 років обіймав посаду Прем'єр-міністра Великої Британії [5]. Він був готовий позитивно сприймати будь-які забаганки Гітлера, аби той формулював їх у мирний спосіб. Слід зазначити, що значна частина політичної еліти Великої Британії відразу відчула реакційну й агресивну сутність гітлерівського режиму. Цю групу діячів Консервативної партії та взагалі британського політичного класу очолювала видатна особистість – Вінстон Черчилль. На відміну від Великої Британії, Франція одразу відчула небезпеку гітлерівського режиму в Німеччині, але діяти рішуче самостійно не наважувалася.

Радянський Союз теж мав свою позицію. Як показав історичний досвід, основою його зовнішньої політики – передусім у діях Сталіна – були елементи, що суперечили один одному. Перший – постулат про соціалістичну революцію, що мусить відбутись і перемогти в провідних капіталістичних країнах. На досягнення цієї мети працював Комінтерн. Другий елемент радянської зовнішньої політики полягав у зміцненні міжнародного становища СРСР, укладанні угод із провідними державами світу, вступом до Ліги Націй, здобуванні авторитетної ролі в ній (це відбулося 18 вересня 1934 року). Був і третій елемент – прагнення до підкорення нових територій. Його прикривали тезою про боротьбу за соціалізм у всьому світі.

Взаємодія цих трьох елементів впливала на зовнішню політику СРСР. Спочатку сталінське керівництво досить позитивно сприйняло фашистський режим у Німеччині. Протягом 1933 року Сталін і його оточення публічно заявляли про бажання мати з ним дружні стосунки. У січні 1934 року на 17-му з'їзді комуністичної партії Сталін заявив, що існування різних економічних і політичних систем не має бути перешкодою для добрих стосунків між Радянським Союзом і Німеччиною [6].

Гітлер, зі свого боку, одразу після приходу до влади заявляв, що уряд Райху «[...] готовий розвивати з Радянським Союзом дружні відносини» [7].

Така ситуація у відносинах двох держав тривала недовго. Гітлер узяв на себе роль борця з комунізмом, прагнучи прихильності провідних держав Європи.

Із приходом фашистів до влади в Німеччині розгорнули процес тотальної мілітаризації. 19 жовтня 1933 року Німеччина вийшла з Ліги Націй, оскільки не погоджувалася з курсом на роззброєння.

Насамперед Німеччина взялася за встановлення контролю над своїми територіями, які на кілька років вивела з-під нього Версальська мирна угода. Гітлер почав із Саарського басейну. Згідно з Версальським мирним договором між державами Антанти й переможеною Німеччиною (1919 рік), ця її частина переходила під управління Ліги Націй на 15 років. Його здійснювала комісія з п'яти осіб. Через 15 років саарці мали вирішити свою

долю на плебісциті. У них було три варіанти: збереження міжнародного управління; приєднання до Німеччини; приєднання до Франції [8]. 15 січня 1935 року в Саарському басейні було проведено плебісцит про майбутню цієї території. Він проходив в умовах великого пропагандистського тиску з боку нацистів. Як наслідок, понад 90% учасників референдуму проголосували за приєднання до Німеччини. Слід зазначити, що до референдуму Гітлер неодноразово заявляв, що проблема Саару – це єдина проблема між Німеччиною та Францією [9].

17 квітня 1934 року Німеччина відкрито розгорнула виробництво важких озброєнь, що забороняв Версальський договір. У березні 1935 року в країні відновили військову повинність. Було визначено чисельність армії: 36 дивізій. Гітлер обґрунтовував цей крок провалом міжнародних зусиль із роззброєння й озброєнням інших держав [10]. Це було відверте нахабство, оскільки він сам це роззброєння й саботував. Узагалі зовнішній політиці гітлерівської Німеччини було притаманне прагнення уникати колективних договорів і будувати свої відносини з іншими державами, укладаючи двосторонні угоди. Пояснення тут просте: їх розтоптати було значно легше.

Велика Британія покірно «проковтнула» відродження загальної військової повинності в Німеччині [11], вона й далі вважала, що треба з розумінням ставитися до потреб Гітлера та що саме такий шлях приведе до взаєморозуміння з ним і зміцнення миру в Європі. У червні 1935 року між Британією та Німеччиною було підписано військово-морську угоду, що надала останній право на військовий морський флот, тоннаж якого становив би не більше 35% од тоннажу всіх флотів Британської співдружності націй. Крім того, Німеччина дістала право мати підводний флот, рівний такому ж флоту всієї Британської імперії [12].

І в житті, і в політиці має велике значення не тільки те, що робиш, а й те, як робиш. 7 березня 1936 року о 10 годині ранку Міністр закордонних справ Німеччини фон Нейрат запросив до себе в МЗС англійського, французького, бельгійського й італійського послів і оголосив німецьку пропозицію укласти пакт на 25 років, провести повну демілітаризацію обох сторін рейнського кордону, укласти угоду з обмеження військово-повітряних сил, а також пакти про ненапад із західними й східними сусідами. Через дві години після цього німецькі війська чисельністю 35 тис. вояків зайняли Рейнську область [13].

Згідно з мирним договором Рейнська область залишалась у складі Німеччини, але її було демілітаризовано. Роззброєння охоплювало лівобережжя Рейну та п'ятдесятикілометрову зону на правому березі. Цю зону на 15 років було окуповано військами Франції, Англії, Бельгії. Виводити ці війська мали поетапно з 1925 року з п'ятирічними інтервалами. Остання дата виведення – 1935 рік [14]. Проте всі іноземні війська було повністю виведено з цієї області достроково – у 1930 році.

Уведення німецьких військ у Рейнську зону стало з боку Гітлера повною авантюрою. Загальний військовий обов'язок діяв менше року, Німеччина не була готова до війни. Невеликий авангард, що першим вступив у Рейнську область, мав наказ негайно відступати з боями, щойно французькі війська себе виявлять. Гітлер компенсував військову слабкість велетенською психологічною рішучістю. Він грав на дуже поширеній недовірі до Радянського Союзу та заявляв, що окупацію Рейнської області спричинило підписання франко-радянського пакту 1935 року про взаємну допомогу [15].

У напруженій ситуації, що виникла, британський уряд Стенлі Болдвіна знову був неготовий рішуче підтримати Францію, а та не ризикнула самостійно застосувати збройні сили, щоби поставити Гітлера на місце. А в 1936 році це легко було зробити. Вінстон Черчілль обґрунтовано вважав, що Франція тоді могла виставити 100 дивізій і під тиском німецького Генерального штабу Гітлер був би змушений відступити. Це призвело б до краху його популярності й віри в його талант передбачувати події, а отже, стало би кінцем його правління. На жаль, Франція реагувала пасивно й утратила шанс зупинити Гітлера без великої війни.

У бурхливому й небезпечному вирі подій мусив визначити свою позицію і Радянський Союз як велика європейська держава. У середині 30-х років відносини між ним і Німеччиною з ініціативи Гітлера дедалі гіршали. У 1935 році Райх оголосив, що й мови не може бути про співпрацю з радами [16].

Задля зміцнення обороноздатності країни, протидії Німеччині та фашизму загалом Сталін відійшов од своїх ідеологічних догм відповідно до ситуації. Москва стала активно підтримувати всі політичні сили, що виступали за зміцнення відносин із СРСР, проти фашизму. Передусім це спричинило зміну ставлення до соціалістичних партій. Практичним утіленням нових підходів Сталіна стала ідея створити «народні фронти» у країнах Заходу, щоби ті поперемагали на тамтешніх виборах і постворювали свої уряди. Упродовж 25 липня – 20 серпня 1935 року в Москві відбувся 7-й конгрес Комінтерну. На ньому було ухвалено рішення провадити політику єдності в діях комуністів з усіма демократичними силами в інтересах боротьби із фашистською небезпекою. Це було рішення про створення блоків із соціал-демократами, соціалістами, пацифістами й будь-якими демократичними силами, про спільну з ними участь у виборах і боротьбі проти фашизму. На цю тактику пристали всі комуністичні партії. Найбільших успіхів тактика «єдиного фронту» мала у Франції та Іспанії [17]. У Франції внаслідок успіху на парламентських виборах було створено уряд «єдиного фронту», який проіснував до жовтня 1938 року.

Інакше розвивалися події в Іспанії. У 1931 році король утік із країни. В Іспанії встановили республіканський лад. Під час виборів 1936 року ліві сили об'єдналися, назвавшись Народним фронтом, і перемогли, виступаючи під

гаслом боротьби проти правих партій як загроз фашизму. 17 липня 1936 року проти республіканського уряду повстали військові під керівництвом генерала Франко. Його підтримували фашистські Німеччина й Італія. Республіканців підтримував Радянський Союз: близько 2000 радянських громадян воювали на їхньому боці. Зазначимо, що радянська допомога (зокрема зброєю та військовою технікою) не була безкоштовною. У листопаді 1936 року значну частину золотого запасу Іспанії перевезли до Радянського Союзу [18]. Громадянська війна в Іспанії виявилася дуже жорстокою. Кількість жертв з обох сторін – без фронтових утрат – склала близько 130 тис. людей. Із них 75 000 убили націоналісти й 55 000 – республіканці. На полі бою загинуло: націоналістів – 90 000, республіканців – 110 000 [19].

У березні 1939 року республіка зазнала поразки, Франко переміг. Надій СРСР на соціалістичну Іспанію не було виправдано. Ця війна ще більше загострила відносини Москви з Берліном, а перемога Франко надала Гітлеру чергову причину для зухвалості.

28 травня 1937 року після коронації Георга VI Стенлі Болдвін пішов у відставку. Прем'єр-міністром Великої Британії став Невілл Чемберлен, який обіймав раніше посаду Канцлера скарбниці в уряді Болдвіна. Між цими двома лідерами була вкрай істотна різниця: Болдвін був далекий од питань зовнішньої політики.

Невілл Чемберлен був людиною активною в усіх напрямках, а також упертою та самовпевненою. Він вважав, що здатен зрозуміти всі проблеми Європи й навіть усього світу. Додержуючись своїх звичок як колишній Канцлер скарбниці, він прагнув скорочувати воєнні витрати. У Н. Чемберлена була ще одна риса. Він уважав себе великим миротворцем [20].

А ситуація в Європі ставала дедалі напруженішою. На черзі в Гітлера чекало завоювання інших європейських країн, того самого «життєвого простору» для «арійської раси». А Чемберлен був налаштований досягти «прихильності» Гітлера та Муссоліні [21].

12 березня 1938 року Гітлер відповів на позицію Н. Чемберлена захопленням Австрії. Наступного дня об'єднання обох країн закріпили спеціальними австрійським і німецьким законами [22]. Ось так було зроблено перший крок «з об'єднання німецької нації».

Як Гітлер і передбачав, Велика Британія та Франція, що були гарантками незалежності Австрії, змовчали. Проти захоплення Австрії досить активно виступив Радянський Союз, прагнучи безпеки й підвищення своєї ролі в Європі. 17 березня він запропонував організувати спільну відсіч агресії та висловив готовність узяти участь у колективних діях із метою припинити її подальший розвиток. У своїй заяві Радянський Союз пропонував негайно розпочати обговорення необхідних практичних дій у Лізі Націй або поза нею [23]. На це 24 березня Прем'єр-міністр Британії Н. Чембе-

рлен заявив таке: «Уряд його величності вважає, що непрямим, але однаково неминучим наслідком дій, які пропонує Радянський Союз, було б посилення тенденції до створення замкнених угруповань країн, що, на думку уряду його величності, зашкодило би справі миру в Європі» [24].

Як і Лондон, Париж не підтримав пропозиції Радянського Союзу.

Після дослідження приватного листування Н. Чемберлена можна дійти такого висновку: він розумів, що наступною жертвою буде Чехословаччина, і був готовий віддати її на поталу Гітлерові [25]. Чемберлен не змінив курсу свого попередника.

20 лютого 1938 року Гітлер заявив у Райхстазі, що Судетська область Чехословаччини мусить стати частиною Німецької імперії [26].

29 вересня 1938 року в Мюнхені зібрали конференцію з вирішення долі Судетської області Чехословаччини, у якій узяли участь Адольф Гітлер (Німеччина), Невілл Чемберлен (Англія), Едуард Даладьє (Франція) і Беніто Муссоліні (Італія). Представників Чехословаччини не запросили. 30 вересня о першій годині ночі учасники підписали угоду про передачу Судетської області Німеччині. Після цього представники Англії та Франції проінформували представників Чехословаччини про ухвалене рішення. Навіть попри укладений раніше договір між Францією та Чехословаччиною про взаємну допомогу. Одразу після Мюнхена, 1 жовтня, Польща захопила район Чешина в Чехословаччині, площа якого – 1 тис. кв. км. На цих теренах проживали 230 тис. людей. Угорщина з рук Німеччини й Італії одержала 12 тис. кв. км території Південної Словаччини з мільйонним населенням. 7 жовтня 1938 року було розпочато демобілізування чехословацьких військовиків, у Словаччині Йозеф Тисо створив пронимецький словацький уряд [27].

У Мюнхені Гітлер зробив подачку Чемберлену. Вони підписали угоду, де було зазначено, що майбутні непорозуміння між Німеччиною та Британією врегулюватимуть дипломатичним шляхом. Саме цей документ, який виявився нічого не вартим, Н. Чемберлен демонстрував в аеропорту, повернувшись із Мюнхена, і вигукував, що привіз мир [28].

Напередодні зустрічі в Мюнхені Радянський Союз заявив, що виконає свої зобов'язання за договором 1935 року й стане на захист Чехословаччини, якщо Франція зробить так само. Зазначена умова була в договорі. СРСР діяв досить сміливо, бо був упевнений, що Франція без Англії не зважиться.

Наслідком конференції в Мюнхені стали величезні військово-стратегічні втрати Великої Британії та Франції. І взагалі постає питання, чи могли вони силою зупинити Гітлера? Союзники лишилися без 21 дивізії чеської армії та ще й без 15–16 мобілізованих дивізій другого ешелону лінії чеських гірських фортець. Для захоплення Судетів силоміць було потрібно 30 німецьких дивізій, тобто головних сил німецької армії. Як свідчили

після війни генерали Франц Гальдер і Альфред Йодль, під час переговорів у Мюнхені на західних кордонах ще було 13 дивізій. Із них лише п'ять склалися з кадрових солдатів. Отже, було втрачено щонайменше 35 дивізій, які могли успішно воювати з німецькою армією. Франція могла виставити 100 дивізій. Крім того, до рук Німеччини потрапила високорозвинена військова промисловість. Чехословаччина була однією з найпрогресивніших країн Європи. Від серпня 1938 до вересня 1939 року заводи «Шкода», що перейшли до рук німців, випустили стільки продукції, скільки її випустили всі англійські військові заводи за той самий період [29].

Після Мюнхена Чехословаччина як держава проіснувала недовго. Президент Едвард Бенеш відповів на Мюнхенську угоду відставкою та знайшов притулок в Англії. 1 листопада головою території, що залишилася від Чехословаччини під контролем німців, було обрано абсолютно нікчемну людину – Еміля Гаху. 15 березня 1939 року, менше ніж через 6 місяців після конференції в Мюнхені, німецькі війська окупували те, що залишилось од Чехословаччини. Увечері того ж дня сповнений почуттів переможця Гітлер був у Празі. Наступного дня він оголосив створення протекторатів Богемія та Моравія (населені чехами). Німецькі війська увійшли в Словаччину. Русинію, яка проголосила створення республіки Карпатська Україна, Гітлер передав Угорщині [30].

Наступним переможним акордом у наступальних діях Німеччини було захоплення міста Мемеля в Литві в березні 1939 року.

На черзі була Польща. Прем'єр-міністр Великої Британії, сили, що підтримували його політику «умиротворення Німеччини» й потурання Гітлеру, постали перед фактом – їхній зовнішньополітичний курс зазнав повного краху. Стало очевидним, що для подальшої безпеки необхідні спільні дії з Радянським Союзом. Німеччині теж був потрібен СРСР. Спільні дії Великої Британії, Франції та Радянського Союзу унеможливлювали захоплення Польщі. Перед Сталіним постав вибір, із ким піти. Служити справі колективної безпеки чи обрати союз з агресором. Водночас він, як людина лихопомна, не забув, що демократії ігнорували його як лідера держави. Був ще один важливий момент. Німеччина на практиці утвердила себе як наймогутніша держава Європи. Тому зближення з нею зусібіч викликало в тоталітарного вождя СРСР неабияке зацікавлення. Ось таким було політичне становище в Європі з весни 1939 року.

У Росії державні діячі та науковці досі уникають правди й усіляко прикрашають зовнішньополітичну діяльність радянського керівництва в 1939–1940 роках. У цьому контексті український історик і фахівець із міжнародних відносин професор Київського педагогічного інституту (тепер – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова) Анатолій Трубайчук був, мабуть, першим у Радянському Союзі, хто, опираючись на

глибокі наукові дослідження, почав говорити у своїх працях і лекціях правду про сутність радянської зовнішньої політики напередодні й протягом Другої світової війни. Хтось зі студентів-інформаторів повідомив про це відповідній службі КДБ. Мій друг А. Трубайчук (1946 року доля звела нас в інтернаті) зазнав усіх можливих утисків, але його таки залишили на роботі. Зараз він уже відійшов, а в університеті проводять наукові конференції, присвячені його імені.

Як знову свідчить життя, дуже часто минуле використовують для обґрунтування сучасної політики.

А події 1939 року розвивались із неймовірною швидкістю. 31 березня 1939 року Чемберлен оголосив, що Польщі буде надано гарантію безпеки. 6 квітня він заявив, що Велика Британія та Польща змінюють тимчасове зобов'язання від 31 березня на союзницький договір. І того ж дня Німеччина розірвала договір 1934 року з Польщею про ненапад. 13 квітня Франція підтвердила франко-польський союз. Того ж дня вони з Великою Британією надали гарантії безпеки Румунії та Греції [31]. Це був історико-політичний парадокс: за ідеальної можливості разом із Францією нейтралізувати Гітлера й навіть позбавити його влади, вони, як могли, потурали йому. А відтак, коли гітлерівська Німеччина набула мілітарної потуги, Англія була готова воювати з нею, відстоюючи принципи демократії та незалежності.

Англія активізувала переговорні контакти із СРСР щодо проблеми збереження миру в Європі. У відповідь 17 квітня 1939 року Народний комісар з іноземних справ СРСР Литвинов зробив розгорнуту пропозицію, що об'єднувала позиції Англії, Франції та Радянського Союзу. Вона складалася з 8 пунктів:

1. Англія, Франція, СРСР укладають між собою угоду терміном на 5–10 років про взаємні зобов'язання надавати негайно одне одному всіляку допомогу, зокрема й військову, у разі агресії в Європі проти будь-якої з договірних держав.

2. Англія, Франція, СРСР зобов'язуються надавати всіляку, зокрема й військову, допомогу східноєвропейським державам, що розташовані між Балтійським і Чорним морями й мають кордон із СРСР, у разі агресії проти цих держав.

3. Англія, Франція, СРСР зобов'язуються в найкоротший термін обговорити й установити розміри та форми військової допомоги, яку надає кожна з цих держав на виконання пунктів 1 і 2.

4. Англійський уряд розтлумачує, що допомога, яку він пообіцяв, можлива в разі агресії лише з боку Німеччини.

5. Союзний договір між Польщею та Румунією оголошують чинним за будь-якої агресії проти Польщі й Румунії або ж узагалі скасовують як спрямований проти СРСР.

6. Англія, Франція та СРСР зобов'язуються після початку воєнних дій не вступати в будь-які переговори й не укладати миру з агресорами окремо одне від одного й без спільної згоди всіх держав.

7. Відповідну угоду підписують одночасно з конвенцією, яку має бути розроблено відповідно до пункту 3 (разом із військовою конвенцією. – *Авт.*).

8. Визнати за необхідне для Англії, Франції, СРСР спільно розпочати переговори з Туреччиною щодо особливої угоди про взаємну допомогу [32].

19 квітня Литвинов надіслав послам Англії та Франції телеграму, де уточнював, що в другому пункті йшлося про Фінляндію, Естонію, Латвію, Польщу й Румунію.

Зазначене коло питань було об'єктом перемовин між трьома державами – Англією, Францією та СРСР – протягом наступних місяців. Головними проблемами на перемовинах були уточнення обов'язків сторін, питання військової конвенції, а надто питання готовності східноєвропейських країн прийняти гарантії та одержати допомогу від СРСР, оскільки ті йому не довіряли, не хотіли бачити Червоної армії на своїй території та боялися її не менш ніж гітлерівської.

Після ліквідації Чехословаччини Сталін почав діяти на два фронти – вести перемовини з Англією та Францією, водночас зонduючи можливість зближення з Німеччиною.

3 травня пролунав грім – Литвинова, прихильника системи колективної безпеки в Європі й супротивника Гітлера, було знято з посади Народного комісара іноземних справ СРСР. Сталося це раптово. На першотравневих святах Литвинов був на трибуні разом зі Сталіним, відтак – на прийомі в Кремлі. Увечері вдома він прошепотів до Айві, своєї дружини й подруги: «Вони змінюють напрям політики» [33]. Замість нього призначили В. Молотова, голову уряду, наближену до Сталіна особу й прихильника зближення з Німеччиною.

Чітку оцінку усуненню Литвинова дав В. Черчілль: «Звільнення Литвинова ознаменувало кінець цілої епохи. Воно означало відмову Кремля від усякої віри в пакт безпеки із західними державами [...] Єврей Литвинов пішов, і було усунено головне упередження Гітлера. Відтоді німецький уряд припинив називати власну політику антибільшовицькою та сконцентрував усю свою лайку на адресу “плутodemократій”. Статті в газетах запевняли ради, що ніхто не поширюватиме німецький “життєвий простір” на російську територію – він фактично закінчується всюди на російському кордоні» [34].

Після призначення Молотова в Наркоматі закордонних справ було розв'язано справжній терор. Знищено 7 заступників наркома, понад 60 повноважних представників (послів). Дипломатичне відомство було заповнено «фахівцями» з відомства Наркомату внутрішніх справ [35].

Із травня 1939 року Сталін використовував подвійні стандарти у зовнішній політиці. Москва й надалі вела перемовини з Англією та Францією, водночас активно шукаючи зближення з Німеччиною. Ба більше, зазначені перемовини були інструментом тиску на Гітлера.

Англія погоджувалась із пропозиціями Москви, а Молотов усе тягнув і тягнув, уникаючи ухвалення рішень [36]. На початку серпня Молотов запропонував урядам Англії та Франції насамперед укласти воєнну угоду. Є підстави вважати, що цей крок мав підстьобнути Гітлера в його готовності задовольнити радянські територіальні бажання. У відповідь на пропозицію Молотова 10 серпня англійський уряд відправив адмірала Дрекса в Москву. Французьку місію очолив генерал Думенк. У них не було письмових повноважень на підписання угоди, оскільки вони мали підготувати відповідний документ. Радянську сторону представляв Народний комісар оборони маршал К. Ворошилов, який затягував хід переговорів не гірше за Молотова. Ішли вони без шансів на успіх [37].

Коли Гітлер довідався про воєнні переговори в Москві, то впав у стан неймовірного збудження. Він вимагав од Ріббентропа негайно розв'язати всі питання з Росією, бо без договору з нею не міг напасти на Польщу.

Для Сталіна фашизм був ближчий, аніж демократія. У середині серпня він ухвалив остаточне рішення. 19 серпня 1939 року Сталін скликав таємне засідання Політбюро Центрального комітету Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) – так тоді її називали. На засіданні з доповіддю виступив Й. Сталін. Зміст його виступу наведено нижче.

Питання війни чи миру вступає в критичну для СРСР фазу. Якщо він укладе договір про взаємну допомогу з Францією та Великою Британією, Німеччина відмовиться від своїх домагань до Польщі й шукатиме врегулювання з державами Заходу. Війну відкладуть убік, але подальші події можуть бути небезпечні для Радянського Союзу. Якщо ж СРСР пристане на пропозицію Німеччини укласти пакт про ненапад, то, безумовно, вона нападе на Польщу, і вступ у війну Франції та Великої Британії стане невідворотним. Західна Європа порине у великі біди й громадянський безлад. У таких умовах Радянський Союз матиме чудовий шанс залишитись осторонь конфлікту й зможе зачекати на сприятливу нагоду для вступу у війну.

Досвід останніх двадцяти років свідчить, що під час миру комуністичний рух у Європі не має шансу бути достатньо сильним, щоб узяти владу. Диктатуру Комуністичної партії можливо встановити тільки внаслідок великої війни. Треба ухвалити чітке, недвозначне рішення: погодитися з пропозицією Німеччини та ввічливо відправити франко-британську делегацію додому. Перша перевага, яку здобуде СРСР, – це буде захоплення Польщі аж до воріт Варшави, а разом із нею – української Галичини.

Німеччина надає Радянському Союзові повну свободу дій у державах Балтії, а також не заперечуватиме поверненню Бессарабії до СРСР. Вони (німці) готові віддати Румунію, Болгарію та Угорщину як сферу радянського впливу. Питання Югославії досі буде відкритим, і водночас слід враховувати наслідки не лише поразки, а й перемоги Німеччини. У разі поразки Німеччини її радянізація та створення комуністичного уряду будуть неминучими. СРСР також не має забувати, що радянізована Німеччина втрапить у велику небезпеку, якщо ця радянізація буде наслідком блискавичної поразки. Британія та Франція досі матимуть достатньо сил, аби захопити Берлін і перешкодити появі Радянської Німеччини, а в Радянського Союзу будуть засоби, щоби прийти на допомогу берлінським товаришам.

Отже, для СРСР завдання полягає в тому, щоб Німеччину було втягнуто у війну, що довшу, то краще, і щоб Англія та Франція, будучи дуже виснаженими, більше не могли загрожувати Радянській Німеччині. СРСР дотримуватиметься позиції нейтралітету, вичікуючи свого часу; він допомагатиме сучасній Німеччині в забезпеченні її потреб у сировині й інших ресурсах.

Водночас Радянський Союз мусить вести активну комуністичну пропаганду, а надто у франко-британському блоці – і передусім це треба робити у Франції. СРСР має підготуватися до ймовірності, що в цих країнах комуністичній партії доведеться відмовитися від легальної діяльності й перейти в підпілля. Розвал і деморалізація армії та оборони взагалі буде частиною завдання комуністів. Якщо цю підготовчу роботу буде проведено як слід, безпеку Радянської Німеччини буде гарантовано, і це стане кроком до радянізації Франції.

Для реалізації цих планів потрібно, щоби війна тривала якнайдовше.

Сталін також розглянув і другий варіант – перемогу Німеччини. У такому разі, стверджував він, вона вийде з війни занадто ослабленою для того, щоби принаймні протягом найближчих десяти років вступити у військовий конфлікт.

Головною турботою Німеччини буде управління переможеними Британією та Францією. З іншого боку, переможна Німеччина захопить величезні території, тому протягом багатьох років буде зайнята їх використанням і встановленням «німецького порядку». Отож вона не зможе виступити проти Радянського Союзу. Є ще один чинник, що збільшує рівень безпеки СРСР. У розгромленій Франції комуністична партія буде дуже сильною. Там неминуче відбудеться комуністична революція, і тоді Радянський Союз зможе використати ці обставини, щоби врятувати Францію і зробити її своєю союзницею. Ба більше, усі народи «під захистом» Німеччини стануть союзниками Радянського Союзу. Перед ним постає широке поле діяльності для розвитку світової революції.

Сталін завершив свою доповідь висновком, що війна між Райхом і франко-британським капіталістичним блоком – в інтересах СРСР. І Радянський Союз мусить зробити все, щоби війна тривала якнайдовше й послаблювала обидві сторони. Тому треба схвалити пакт, який запропонувала Німеччина [38].

Коли уважно ознайомишся із цим текстом, розумієш, що від нього віє божевільям. Там чітко висловлено прагнення Сталіна до світового панування та насадження комуністичних режимів в інших країнах силоміць. Водночас перемога комунізму – це політичне прикриття, а ось установлення свого панування в Європі, хоч і на деякий час разом із Німеччиною, – найближча конкретна мета Сталіна.

Подальші події розвивалися з неймовірною швидкістю. 20 серпня Гітлер надіслав особисту телеграму Сталінові, у якій пообіцяв задовольнити всі бажання СРСР і просив не пізніше за 23 серпня прийняти Ріббентропа для укладання відповідних договірних документів. Гітлер уже давно намітив дату нападу на Польщу – 1 вересня. За його розрахунками, домовленість і укладання відповідних угод із СРСР мали відбутися не пізніше від 23 серпня.

Сталін миттєво відповів і дав згоду прийняти Ріббентропа в бажаний для Гітлера день, аби той підписав відповідні угоди [39].

20 серпня було підписано торговельну угоду між двома країнами.

23 серпня 1939 року в Москву прилетів Ріббентроп. Того ж дня в Кремлі Молотов і Ріббентроп підписали Договір про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом, а також таємний додатковий протокол, невіддільну частину договору. Сам договір був стандартним документом із шести пунктів, у якому обидві сторони брали на себе зобов'язання не нападати одна на одну. Весь зміст німецько-радянських домовленостей крився в таємному додатковому протоколі. Це був договір між Сталіним і Гітлером про напад на Польщу й поділ Східної та Південно-Східної Європи на зони володіння.

Документи пакту Молотова – Ріббентропа було узгоджено пізно ввечері 23 серпня. У ніч на 24 серпня, поки друкували відповідні тексти, Сталін запропонував піти перекусити. Сталін і його оточення хіба що не на руках носили Ріббентропа. Згодом у Берліні в найближчому оточенні Гітлера він вихвалявся, що в Москві відчував себе ніби в «колі старих товаришів по партії». Ріббентроп як тільки міг кепкував з англійців. Сталін йому підспівував і глузливо казав, що Англія править світом, допоки інші держави через своє глупство це допускають. Потім Сталін проголосив тост за Гітлера, «якого так сильно любить німецька нація». Ріббентроп запропонував тост за Сталіна. Відтак пили за все: за пакт, за посла Шуленбурґа, за нову еру у відносинах між Німеччиною та СРСР. Сталін запевняв Ріббентропа, що ніколи не зрадить свого партнера [40].

Тож недаремно протягом багатьох десятиліть уряд СРСР заперечував існування ганебного таємного протоколу. Уперше його було опубліковано в Москві лише 1992 року, після розпаду СРСР.

Згідно із зазначеним протоколом країни Балтії (Фінляндія, Естонія, Латвія) належали до сфери інтересів Радянського Союзу. Північний кордон Литви розділяв сфери інтересів СРСР і Німеччини. У цьому контексті обидві сторони визнавали інтерес Литви до Вільно (Вільнюса) та території навколо.

Щодо Польської держави, то сфери інтересів Німеччини й СРСР мали лінію розмежування по річках Нарев, Вісла та Сян.

Питання, чи збереження незалежної Польської держави відповідає їхнім спільним бажанням і які кордони вона матиме, планували визначити під час подальшого розвитку політичних подій.

У будь-якому разі обидва уряди розв'яжуть це питання шляхом взаєморозуміння. У Південно-Східній Європі радянська сторона наголосила на своїй зацікавленості в Бессарабії. Німеччина висловила свою згоду із цим бажанням [41].

Отже тут ми маємо справу з договором про спільний розбій у Європі. Радянський Союз швидко продемонстрував це на практиці. 1 вересня 1939 року Німеччина напала на Польщу. 3 вересня Велика Британія, Франція, Австралія та Нова Зеландія оголосили війну Німеччині. Отже, надії Гітлера на те, що Велика Британія та Франція не ризикнуть виступити проти Німеччини, не підтвердилися. Це ускладнювало для двох нових союзників подальший хід подій.

Через 17 днів після нападу Німеччини на Польщу це зробив і Радянський Союз. Його напад значно послабив оборонні можливості Польщі. Сутність тогочасної політики СРСР і його прагнення цілковито відображає важливий радянський урядовий документ – доповідь голови радянського уряду й Народного комісара закордонних справ В.М. Молотова про зовнішню політику Радянського Союзу, яку він виголосив 31 жовтня 1939 року на засіданні Верховної Ради СРСР. Спочатку декілька слів про долю цього документа. Доповідь було видано окремою брошурою накладом 10 млн примірників. Країну в прямому сенсі цими брошурами завалили. Коли 22 червня 1941 року Німеччина напала на свого «друга», СРСР, усі підрозділи НКВС вишукували й знищували зазначене видання. Автору в 1989 році випадково пощастило натрапити на цей документ у відділі секретної літератури головної в країні Державної бібліотеки СРСР імені Леніна. Науковцям дозвіл на роботу в таких відділах надавав КДБ. А тепер уявіть собі, що доповідь голови радянського уряду в 1939 році, надрукована аж десятьма мільйонами примірників, у 1989 році була державною таємницею. І недарма. Значена доповідь – це оспівування фашизму й ганьба для Радянського Союзу та його політики – і зовнішньої, і внутрішньої.

Сповнений пихи Молотов сповістив, що союз СРСР і Німеччини змінив загальну міжнародну ситуацію в Європі на користь Радянського Союзу. З доповіді стало зрозуміло, що, на думку радянських вождів, Польща взагалі не мала права на існування як держава. Молотов вихвалявся, як німецькі війська й Червона армія легко розбили Польську армію [42]. Зокрема, Молотов заявив: «[...] Керівні кола Польщі неабияк хизувалися “міцністю” власної держави й “могутністю своєї армії”. Проте достатньо було короткого удару по Польщі з боку німецької армії, а потім – Червоної армії, щоби нічого не залишилося від цього потворного породження Версальського договору [...] Польщі, як відомо, не допомогли ні англійські, ні французькі гарантії. Власне, досі так і невідомо, що це були за “гарантії” (загальний сміх)» [43].

Роздуваючись од власної величі, Молотов перелічував захоплені у війні з Польщею трофеї: понад 900 гармат, більш ніж 10 000 кулеметів, понад 300 тис. гвинтівок, до 300 літаків, більш як 150 млн набоїв для гвинтівок, близько 1 млн снарядів для гармат тощо. З боку Червоної армії було вбито 737, поранено 1862 людини [44]. Цілком реальне припущення, що втрати СРСР доповідач занижив. На тлі цих даних Молотов водночас стверджував, що 17 вересня Червона армія вступила на територію Польщі лише після того, як Польська держава розпалась і припинила своє існування [45]. До цього слід додати, що Варшаву було захоплено 27 вересня, і поляки відчайдушно захищалися. Доказом цього є той факт, що в радянський полон було захоплено 1,5 млн польських вояків [46]. У цій війні з двома агресорами 66 тис. поляків було вбито й 133 тис. поранено [47].

Вражає політична еквілібрристика, навіть політичне запроданство сталінського керівництва країною. Молотов стверджував, що Німеччина прагне миру, натомість Англія та Франція – агресори [48]. Але цього Сталіну й К^о було замало. Доповідь Молотова містить одвертий гімн фашизму. Він проголошував: «Останнім часом керівні кола Англії та Франції намагаються видати себе за борців за демократичні права народів проти гітлеризму, до того ж англійський уряд оголосив, що начебто для нього метою війни проти Німеччини є, ні додати ні відняти, “знищення гітлеризму” [...] Ідеологію гітлеризму, як і всяку іншу ідеологічну систему, можна визнавати чи заперечувати, це – справа політичних поглядів. Але будь-яка людина зрозуміє, що ідеологію не можна знищити силою, не можна покінчити з нею війною. Тому не лише безглуздо, а й злочинно вести таку війну, як війна за “знищення гітлеризму”, прикриваючи її фальшивим прапором боротьби за демократію» [49].

Оспівування фашизму, політика дружби з ним мали дуже високу ціну. Понад 50 млн радянських громадян загинули у війні з такою близькою Сталіну фашистською Німеччиною. З них щонайменше 10 млн – це громадяни України.

У Радянському Союзі замовчували, замовчують і в сучасній Росії, що з нагоди спільної перемоги над Польщею було влаштовано низку спільних радянсько-німецьких парадів. У Бресті його приймали давні знайомі ще з Липецького училища генерал Г. Гудеріан і комбриг Кривошеїн. У Гродно парад «союзників» приймав майбутній герой оборони Сталінграда В. Чуйков. У Ковелі й Пінську також провели паради під спільним командуванням [50].

Заперечення права поляків на власну державу пояснює ту жорстоку розправу, що її сталінська влада вчинила з польськими полоненими. Не треба доводити важливості офіцерського корпусу в державотворенні. Сталін і Гітлер прагнули з корінням знищити саму можливість відродження польської держави й безжалісно вбивали полонених вояків.

У квітні 1940 року без суду й слідства 21 857 польських полонених було розстріляно в таборах Катинь (Смоленська обл.), Старобільський (Луганська обл.), Осташково (Калінінська обл.), в інших таборах і тюрмах у Західній Україні та Західній Білорусі. З них: генерали, полковники й підполковники – 295; майори й капітани – 2080; лейтенанти – 6049. Загалом було розстріляно 8424 офіцери. Радянський уряд багато років намагався довести, що ці розстріли – справа рук німців, коли ті окупували відповідні території [51]. І лише в 1990 році, незадовго до розпаду СРСР, Президент Горбачов визнав факт розстрілів полонених поляків, які було здійснено за наказом Сталіна [52].

27 вересня, після знищення Польської держави, до Москви знову прибув Ріббентроп. 28 вересня було підписано новий німецько-радянський договір із таємним протоколом. Відповідно до нього Литву віднесли до сфери радянських інтересів. За це Радянський Союз поступився в Польщі значними територіями. Тепер кордон проходив не Віслою, а здебільшого Бугом. Так стався четвертий поділ Польщі, вигідніший для Росії, ніж поділ 1785 року чи «лінія Керзона» 1920-го [53].

Після встановлення відносин дружби між гітлерівським і сталінським режимами Комінтерн видав наказ усім комуністичним партіям вести політичну боротьбу й підривну діяльність проти всіх, зокрема й проти власних урядів, які не схвалювали гітлерівської Німеччини. Понад шість років вони старанно виконували наказ із Москви й викривали сутність гітлерівського режиму в Німеччині. Після 23 серпня 1939 року з Москви надійшла директива припинити антинацистську пропаганду й перейти до нападу на англо-французький імперіалізм. Гаррі Поллітт, лідер нечисленної, але активної Британської комуністичної партії, з ентузіазмом таврував ганьбою нацистську агресію. А після 23 серпня вимушено стверджував, що уряди Франції та Англії – це головна перешкода миру. У некомуністичній німецькій газеті «Ді Вельт» комуністичний лідер Вальтер Ульбріхт написав статтю, де стверджував, що ті, хто плете інтриги проти дружби німецько-

го й радянського народів, є ворогами німецького народу й спільниками британського імперіалізму. У Сполучених Штатах Америки нечисленна комуністична партія з 19 вересня 1939 року посіла таку позицію: війна, яка щойно розпочалася, це імперіалістична війна, проти якої мусять виступати робітники. І це було тоді, коли нацисти вбивали поляків – військових і цивільних. Американські комуністи виступили в профспілках із закликом саботувати виробництво боєприпасів, аби перешкодити наданню допомоги Великій Британії чи Франції. Але найпоказовішим прикладом підривної діяльності комуністів була Франція. Численна та впливова комуністична партія Франції упродовж 1935–1939 років була в авангарді боротьби з фашизмом. Пакт Ріббентропа – Молотова миттєво змінив політичну позицію Французької комуністичної партії, перетворив її членів на прихильників нацистів, оскільки Гітлер і Сталін тепер стали друзями. Прогітлерівська позиція Французької комуністичної партії спричинила відповідну реакцію уряду. 27 вересня 1939 року партію було розпущено, її орган, газету «Юманіте», закрито, і 35 комуністів – членів парламенту заарештовано. Після цього комуністична партія пішла в підпілля й надалі підривала внутрішню єдність і боєздатність Франції. Навесні 1940 року, коли німецькі війська руйнували й грабували Нідерланди, Бельгію та Люксембург, готуючи вторгнення у Францію, Комуністична партія Франції з підпілля вела пропагандистську роботу й закликала виступати за поразку свого уряду у війні. Профспілки, що були під впливом французької компартії, учиняли акти диверсій і саботажу на підприємствах воєнної промисловості [54].

Це було виконанням наказів із Москви, а сама тактика хазяїв Кремля – точною копією політики більшовиків під час Першої світової, тобто досягнення поразки власного уряду у війні. Мотивація була очевидна: поразка спричинить внутрішню загальну кризу, що призведе до пролетарської революції під керівництвом більшовиків. Якщо стисло, то радянське керівництво провадило злочинну діяльність на теренах інших держав.

Після розгрому Польщі Радянський Союз і далі активно впроваджував «мирні угоди» з Німеччиною від 23 серпня й 28 вересня 1939 року, завойовуючи інші країни.

Постскрипtum

22 червня 1941 року для Радянського Союзу настав день розплати. Напад Німеччини означав повний крах його зовнішньої політики. Це був нищівний удар по міфу про геніальність і далекоглядність Сталіна. Перемогу народи Радянського Союзу вибороли надвеликою ціною. Під час війни бійці Червоної армії побачили, як живуть у європейських країнах. Вони поверталися додому з надією на краще життя. Але Сталін украв у них перемогу.

На кістках загиблих десятків мільйонів він утвердив міф про свою геніальність, міф про себе як творця перемоги. А щоб інакші думки не виникали знову, на повну потужність запрацювали каральні органи – було переповнено концентраційні табори.

Чимало «фахівців», не називатиму їхніх імен, у Росії, а також в Україні, активно виступають за збереження історичної правди.

Міф перший такої «правди»: СРСР на Польщу не нападав. Він увів війська на її територію після поразки Польщі.

Міф другий: Росія могла перемогти сама, без допомоги Америки й участі України з українцями. Спочатку про американську допомогу. Навіть Сталін відкрито казав, що без цієї допомоги Радянський Союз ніколи б не переміг. Зараз повиповзали «теоретики сокири», які це заперечують. Із цього приводу лише декілька цифр. З 1 жовтня 1941 року по 31 березня 1946 року США поставили до Радянського Союзу: 375 883 великих вантажних автомобілів; 77 972 джипи «Вілліс»; 35 170 мотоциклів; 7537 танків (разом з Англією – 12 755); 14 795 бойових літаків (спільно з Англією – 22 206); 8701 трактор; 15 млн пар чобіт; 4,5 млн т продовольства [55].

Якщо людина має хоч найменше уявлення про те, що таке війна, вона розуміє, що для забезпечення наступальних дій бодай однієї дивізії треба доставити багато тисяч тонн різноманітних вантажів. Без цього війська не матимуть боєприпасів, гармат, продовольства – це, фактично, буде не армія, а гарматне м'ясо. Я вже не кажу про швидку доставку військ до того чи іншого театру бойових дій. Без американської допомоги Червона армія захлинулася би власною кров'ю. Вона й так воювала з утратами десять до одного. Що стосується України, то кількість загиблих українських громадян свідчить про ту роль, яку вони відігравали в частинах Червоної армії. У тилу вивезені з України підприємства й фахівці були потужною часткою оборонної промисловості СРСР.

Заперечувати роль допомоги США, не визнавати ролі України чи Білорусі – це треба бути або невігласом, або брудним політиком. Для всього світу роль зазначених держав є очевидною. Україна, США й Білорусь стали засновниками ООН, і це було визнанням їхнього внеску в перемогу. А тепер слово беруть «розумники», які намагаються це перекреслити.

Пошуки повної правди треба продовжувати. Для цього слід відкрити всі архіви Росії та дати доступ до документів, що стосуються часів напередодні й протягом Другої світової війни. Пошуки правди вимагають дати відповідь на питання, чи можливою була спільна боротьба радянських партизанських загонів і загонів УПА проти загарбників? І якщо виявиться, що так, то встановити, хто цьому перешкодив. Дослідники вже знають, що коли партизанське з'єднання Ковпака оточили в Карпатах, то вирватися йому вдалося лише завдяки тому, що загони УПА вдарили ззовні й допомогли прорвати оточення.

1. История внешней политики СССР 1917–1980 в двух томах. Москва, 1980. Т. 1. С. 386.
2. Черчилль У. Вторая мировая война. Т. 1. Москва, 1991. С. 48.
3. Там же. С. 41.
4. Гренвилл Дж. История XX века: Люди, события, факты. Москва: Аквариум, 1999. С. 203–205.
5. Дюрозель Ж.-Б. История дипломатии від 1919 року до наших днів. К.: Основи, 1995. С. 137.
6. Dmytryshyn, B. (1971). 'USSR. A Concise History'. New York. p. 201. [in English]
7. Дюрозель Ж.-Б. Зазнач. праця. С. 150.
8. Там само. С. 9.
9. Там само. С. 153.
10. Там само. С. 157.
11. Черчилль У. Указ. работа. С. 90.
12. Гренвилл Дж. Указ. работа. С. 223.
13. Черчилль У. Указ. работа. С. 91–92.
14. Дюрозель Ж.-Б. Зазнач. праця. С. 15.
15. Киссинджер Г. Дипломатия. М.: АСТ, 1997. С. 271.
16. Черчилль У. Указ. работа. С. 102.
17. Системная история международных отношений. Т. 1. Москва: Культурная революция, 2009. С. 271.
18. Гренвилл Дж. Указ. работа. С. 234.
19. Там же.
20. Черчилль У. Указ. работа. С. 100–101.
21. Там же. С. 110.
22. Дюрозель Ж.-Б. Зазнач. праця. С. 184.
23. История дипломатии. Т. 3. Москва, 1965. С. 719.
24. Черчилль У. Указ. работа. С. 127.
25. Там же.
26. Киссинджер Г. Указ. работа. С. 278–279.
27. Дюрозель Ж.-Б. Зазнач. праця. С. 190–191.
28. Гренвилл Дж. Указ. работа. С. 241
29. Черчилль У. Указ. работа. С. 151.
30. Системная история... С. 296.
31. Дюрозель Ж.-Б. Зазнач. праця. С. 206.
32. Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів. Київ, 1993. С. 146.
33. Там само. С. 136.
34. Черчилль У. Указ. работа. С. 166.
35. Трубайчук А. Зазнач. праця. С. 156.
36. Там само.
37. Черчилль У. Указ. работа. С. 177.
38. Appendix A. Document 1. 'Speech by I.V. Stalin', in Crozier, B. (2000). The Rise and Fall of the Soviet Empire. Roseville, pp. 519–521.
39. Трубайчук А. Зазнач. праця. С. 188–189.
40. Там само. С. 199.
41. Appendix 28. 'Treaty of Non – Aggression between Germany and the Union of Soviet Socialist Republics', in Dmytryshyn B. (1971). USSR. A Concise History. New York, pp. 441–448.
42. [Доклад Председателя Совета Народных Комиссаров СССР и Народного Комиссара Иностранных дел тов. В. М. Молотова о внешней политике Правительства. 31 октября 1939 года] // Внеочередная пятая сессия Верховного Совета СССР (31 октября – 2 ноября 1939 г.): стенографический отчет. Москва: Изд. Верховного Совета СССР, 1939. С. 7–24.
43. Там же. С. 8.
44. Там же. С. 13,
45. Там же. С. 11.
46. Трубайчук А. Зазнач. праця. С. 253.
47. Там само. С. 240.
48. [Доклад Председателя Совета Народных Комиссаров СССР...]. С. 9.
49. Там же. С. 9–10.
50. Трубайчук А. Зазнач. праця. С. 251.
51. Appendix A. Document 5. 'Draft of Instructions to Soviet Ambassadors in London', in Crozier, B. (2000). The Rise and Fall of the Soviet Empire. Roseville, pp. 528–530.
52. Crozier, B. (2000). The Rise and Fall of the Soviet Empire. Roseville, p. 67.
53. Дюрозель Ж.-Б. Зазнач. праця. С. 224.
54. Crosier B., op. cit., p. 64.
55. Кирпенко П. Украинский политикум, НАТО и Россия / П. Кирпенко, Н. Сербина. К.: АртЭк, 2006. С. 9.

INTERNATIONAL SITUATION IN EUROPE AND USSR'S FOREIGN POLICY PRIOR TO AND AFTER THE OUTBREAK OF WORLD WAR II

Abstract. The article is devoted to the international situation in Europe and USSR's foreign policy before and after the outbreak of World War II. The author states that from the very beginning the fascist regime in Germany was favourably received by Stalin's USSR. Hitler also claimed that the German government was ready to develop friendly relations with the Soviet Union. However, such a situation in the bilateral relations was short-lived. Seeking benevolence from Western European countries, Hitler assumed the role of an anti-communist crusader. With a view to strengthening the country's security, countering Germany and fascism, Stalin gave up his ideological dogmas in line with the situation. Moscow came to vigorously support all political forces, which were advocating closer relations with the USSR against fascism.

After Germany attacked the Soviet Union, Stalin's foreign policy suffered a total collapse, which was a devastating blow to the myth of his brilliance and sagacity. The glorification of fascism and the policy of its befriending came at a cost. Nearly 50 million Soviet citizens perished in the war against the fascist Germany, of which 10 million were Ukrainian nationals.

In Russia, both public officials and scholars still avoid the truth about the foreign policy activity of the Soviet leadership in 1939 and 1940s. In this regard, the Ukrainian historian and specialist in international relations, professor at Kyiv Pedagogical University Anatolii Trubaichuk was the first in the Soviet Union to tell the truth in his writings and lectures about the essence of the Soviet foreign policy before and after the beginning of World War II based on his profound scientific research.

The author stresses that the search for full truth is to be continued. To that end, it is necessary that all the archives in Russia be opened and access to documents relating to the period of World War II be provided.

Keywords: World War II, foreign policy, Soviet Union, Stalin, Germany.